

2. Kultuuridevahelise õppimise käsitusviisid

T-Kit käsiraamat
Kultuuridevaheline
õppimine

2.1 Sissejuhatus

Kultuuridevahelise õppimise käsitusviisidest kirjutamine oli iseenesestki kultuuridevahelise õppimise kogemus. Erinevad ideed, mis peituvad ühe ja sama mõiste – „kultuuridevaheline õppimine” – taga, kõnelevad palju nende inimeste ajaloo kohta, kes need välja töötasid.

Erinevate ideede vahel valiku tegemine ja nende kommenteerimine kõneleb ilmselt samuti rohkem autori(te) ajaloost ja eelistustest kui kultuuridevahelisest õppimisest.

Õeldust tulenevalt ei ürita käesolev peatükk pakkuda ühest „tõde” kultuuridevahelise õppimise kohta, vaid pigem anda (paratamatult erapooliku) ülevaate mõnedest teooriatest ja käsitusviisidest, mida seostatakse kultuuridevahelise õppimisega.

Nagu paljude (ka siintoodud) teooriate puhul, kasutatakse neis nii mõnesidki uhkeid sõnu ja väljendeid. Oleme meelega valinud siin äratoomiseks teooriad, milles neid väljendeid kasutatakse. Mitte, et teid hirmutada, vaid et varustada teid nende mõistetega. Kultuuridevahelisest õppimisest rääkides kasutatakse neid sageli. Need teooriad sisalduvad nende tegevuste alustes, mida te võite olla praktikas juba mõnda aega rakendanud.

Mõistet „kultuuridevaheline õppimine” võib käsitada mitmel erineval tasandil. Otsesemas tähenduses viitab kultuuridevaheline õppimine individuaalsele teadmiste, hoiakute või käitumismallide omandamise protsessile, mis on seotud erinevate kultuuride vastastikuse suhtlemisega.

Väga sageli aga nähakse kultuuridevahelist õppimist laiemas kontekstis, tähistamaks ettekujutust, kuidas erinevate taustadega inimesed saavad rahumeelselt koos elada, ja protsessi, mis on vajalik taolise ühiskonna ülesehitamiseks.

Sellest tulenevalt mõistetakse „õppimist” antud kontekstis vähem individuaalsel tasandil ning pigem rõhutatakse sellega antud protsessi avatud olemust teel „kultuuridevahelise” ühiskonna poole.

Mõistet „kultuuridevaheline õppimine” vaadeldakse siin selle erinevate osade ja tõlgenduste põhjal.

2.2 Pilk õppimisele

Mis on „õppimine”?

Sõnaraamat Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English defineerib õppimist kui „teadmiste või oskuste omandamist uurimise, praktika või õpetuse teel”. Võttes aluseks selle vägagi üldise definitsiooni, saab määratleda mitmeid arutlusteemasid.

Õppimine erinevatel tasanditel

Õppimine toimub kolmel erineval, omavahel seotud tasandil: kognitiivsel, emotsionaalsel ja käitumispõhisel tasandil.

Kognitiivne õppimine on teadmiste või oskuste omandamine: teadmine, et 3 + 3 on 6, et maakera kujutatakse ette pallikujulisena, või et Euroopa Nõukogus on hetkel 41 liikmesriiki.

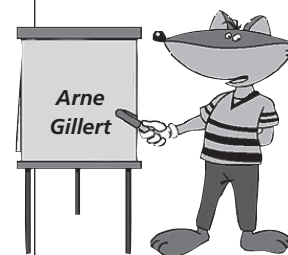
Emotsionaalset õppimist on mõistena raskem haarata. Ehk suudate heita pilgu ajas tagasi ja meenutada, kuidas te õppisite väljendama oma tundeid ja kuidas need on aja jooksul muutunud. See, mis hirmutas teid kaksikümne aastat tagasi, ei pruugi teid enam hirmutada. Inimesed, kes teile alguses ei meeldinud, võivad nüüd olla teie parimad sõbrad jne.

Käitumispõhine õppimine on õppimise nähtav osa: võime naela otse puutüki sisse lüüa, pastakaga kirjutada, pulkadega süüa või kedagi „õigesti” tervitada.

Tõeline õppimine hõlmab kõiki kolme tasandit: kognitiivset, emotsionaalset ja käitumispõhist. Kui tahate õppida sööma pulkadega, peate teadma, kuidas neid hoida, ja õppima selgeks õiged liigutused. Ent kummalgi ei ole kehtvat mõju, kui te ei õpi armastama nendega söömist või vähemalt nägema eelist nendega söömisel.

Õppimine kui struktureeritud (struktureerimata) protsess

Õppimine võib toimuda nii juhuslikult kui ka ettekavandatud protsessi tulemusena. Kui me heidame pilgu tagasi, siis näeme, et oleme õppinud palju asju kogemustest, mille juurde me ei asunud õppimiskavatsusega. Teisest küljest aga on õppimine suuremalt jaolt seotud mingit liiki struktureeritud või vähemalt tahtliku protsessiga. Me ei õpi juhuslikest kogemustest, kui me nende üle tahtlikult järele ei mõtle.

Nii mitteformaalsed kui formaalsed haridussüsteemid kasutavad õppimistegevuses struktureeritud protsesse. Alates hetkest, mil te võtsite kätte selle käsiraamatu, et vaadata, kuidas kõige paremini läheneda kultuuridevahelisele õppimisele grupikeskkonnas, olete te suure tõenäosusega seotud õppimise kui struktureeritud ja mitte lihtsalt juhusliku protsessiga. Kultuuridevahelise õppimise kogemused koolituste, seminaride, grupikoosolekute, töötubade, noorsoovahetuste jne vormis on näited struktureeritud kultuuridevahelise õppimise protsessidest.

Rollid õppimises

Õppimine on seotud ka rollidega. Kuna enamikul lastest on kool varaseks struktureeritud õppimiskogemuseks, on siinkohal kohe näiteks tuua rollipaar õpetaja-õpilane. Enamiku inimeste jaoks aga, kes on seotud mitteformaalse õppimisega, on selge, et õppimine võib väga hästi olla korraldatud ka kahepoolse protsessina, kus inimesed õpivad üksteiselt vastastikku suheldes. Tegelikult õpime me kogu aeg, ent paljud inimesed ei näe ennast õppijatena ning eelistavad (mõnikord alateadlikult) õpetaja rolli. Avatuse loomine vastastikuse õppimise jaoks on väljakutse, millega kõik mitteformaalse õppega seotud inimesed uue inimeste grupiga tööd alustades silmitsi seisavad. Omalt poolt tahaksin siinkohal lisada, et ma mõnikord soovin, et formaalse õppega seotud inimesed vastaksid sellele väljakutsele ka klassiruumis.

Õppimise meetodid

Vaadeldes õppimist kui struktureeritud protsessi, on mõistlik vaadelda ka õppimise meetodeid selles protsessis. Uurijad on mitmeid kordi tõestanud, et inimesed õpivad kõige efektiivsemalt omaenda kogemuste kaudu – olukordades, mis on seotud tunnetamise, emotsioonide ja tegutsemisega. Kui tahame jätta ruumi õppimisele, peaksime pakkuma meetodeid, mis võimaldavad kogemuste omandamist ja järelemõtlemist kõigil neil kolmel tasandil. Käesolevast käsiraamatust leiame väljapakutud meetodeid ja metodoloogiad kultuuridevaheliseks õppeks.

2.3 Mis on kultuur? Ja mis on sel juhul kultuuridevaheline?

Teiseks väljendis „kultuuridevaheline õppimine“ sisalduvaks mõisteks, mida me vaatleme, on kultuur. Kõik kultuuridevahelist õppimist

puudutavad ideed põhinevad kaudsel või otsesel arusaamal kultuurist. Neile kõigile on omane, et nad vaatlevad kultuuri kui midagi inimese poolt loodut. Kultuuri on kirjeldatud kui „tarkvara“, mida inimesed kasutavad igapäevases elus. Levinud kirjelduseks on, et kultuur on seotud inimeste põhieelduste, -väärtuste ja -normidega. Kultuuri käsitusviisides on palju teoreetilisi ja praktilisi argumente ja arutlusi.

Kas kultuur on tingimata seotud inimeste grupiga või eksisteerib ka „individuaalne kultuur“? Millised on kultuuri elemendid? Kas on võimalik luua maailma „kultuurilist kaarti“?

Kas kultuurid muutuvad? Miks ja kuidas?

Kui tugev on side kultuuri ja üksikisikute ning gruppide tegeliku käitumise vahel?

Kas inimesel võib olla mitu kultuurilist tausta – ja mis sellega kaasneb?

Kui paindlik on kultuur, kui avatud on see individuaalsele tõlgendusele?

Väga sageli tähendab kultuuri vaatlemine kultuuride vastastikuste suhete vaatlemist. Paljud autorid on öelnud, et kui ei oleks olemas üle ühe kultuuri, siis me kultuurist üldse ei mõtlekski. Ilmsed erinevused selles, kuidas inimesed võivad mõelda, tunda ja tegutseda, on need, mis muudavad meid kultuurist teadlikuks. Kultuurist ei saa seega mõelda lihtsalt kui „kultuurist“, vaid sellest tuleb mõelda kui „kultuuridest“. Sellest tulenevalt oleks mõistlik liikuda käesolevas peatükis ideede juurest, mis keskenduvad peamiselt kultuurile kui sellisele, ideede juurde, mis keskenduvad rohkem kultuuride vastastikustele suhetele, kultuuridevahelistele kogemustele.

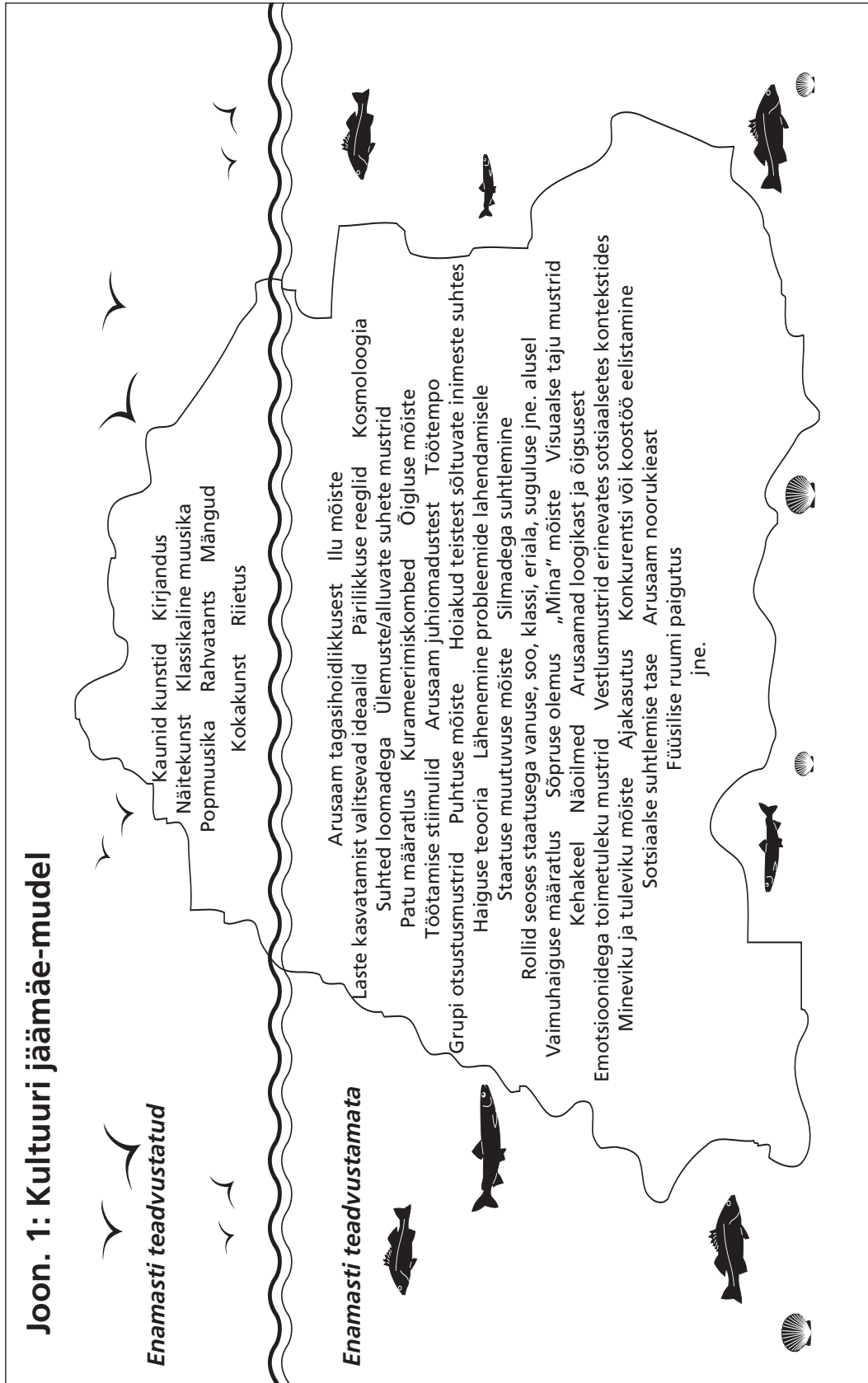
Mõnikord kasutatakse sõna „kultuuridevaheline“ asemel mõisteid „kultuuriülene“ või „mitmekultuuriline“. Mõnede autorite jaoks on need mõisted identsed, teised aga seostavad nende sõnadega suuresti erinevaid tähendusi. Neid erinevusi käsitletakse käesolevas peatükis edaspidi.

2.4 Pilk kultuurile

2.4.1 Kultuuri jäämäe-mudel

Üks kõige tuntumaid kultuuri mudelid on jäämägi. See keskendub peamiselt elementidele, millest kultuur koosneb, ja asjaolule, et mõned nendest elementidest on nähtavad, samas kui teisi on raske leida.

Joon. 1: Kultuuri jäämäe-mudel

See mudel põhineb ideel, et kultuuri võib kujutada jäämäena: ainult väga väike osa jäämäest on nähtaval pealpool veepiiri. Seda jäämäe ülemist osa toetab palju suurem osa jäämäest, mis on allpool veepiiri ja seetõttu nähtamatu. Sellegipoolest moodustab see alumine osa jäämäest võimsa vundamendi.

Kultuuril on ka nähtavaid osasid: arhitektuur, kunst, kokakunst, muusika, keel – kui nimetada vaid mõned. Ent kultuuri võimsaid alustalasid on raskem märgata: antud kultuuri hoidvate inimeste grupi ajalugu, nende norme, väärtusi, põhieeldusi ruumi, looduse, aja jne kohta.

Jäämäe-mudel viitab, et kultuuri nähtavad osad on lihtsalt selle nähtamatute osade väljendused. Samuti toonitatakse sellega, kui raske on mõnikord mõista erinevate kultuuriliste taustadega inimesi. Me võime märgata „nende jäämäe“ nähtavaid osasid, kuid ei suuda kohe näha, millised on need alustalad, millele pealised tuginevad.

Teisest küljest jätab jäämäe-mudel rea eespool tõstatatud küsimusi vastamata. Enamikul puhkudel kasutatakse seda algpunktina kultuuri põhjalikumale vaatlusele, esimese illustratsioonina sellele, miks on mõnikord niivõrd raske kultuuri mõista ja „näha“.

Seosed noorsootöoga

Jäämäe-mudel juhhib meie tähelepanu kultuuri varjatud aspektidele. See on meeldetuletus, et kultuuridevahelistes kokkupuudetes võivad esmapilgul avastatud sarnasused tugineda hoopis teistsugustele eeldustele tegelikkuse kohta. Noorte seas ei pruugi mõnikord kultuurilisi erinevusi kergesti märgata: nii siin- kui sealpool piire meeldivad noortele teksad, nad kuulavad popmuusikat ja armastavad lugeda oma e-kirju. Kultuuridevahelise õppimise käigus tuleb seega esmalt saada teadlikuks omaenda jäämäe alumisest osast ja olla võimeline sellest teistega rääkima, et selle abil üksteist paremini mõista ja leida ühiseid kokkupuutepindu.

2.4.2 Geert Hofstede kultuuridimensioonide mudel

Geert Hofstede arusaam kultuurist põhineb ühel suurimal empiirilisel uurimisel, mis on üldse kunagi kultuuriliste erinevuste kohta läbi viidud. 1970ndatel palus IBM (juba siis väga rahvusvaheline firma) tal nõustada neid küsimuses, miks vaatamata kõikidele IBM-i jõupingutustele kehtestada ülemaailmsed ühtsed

protseduurid ja standardid, oli endiselt tohutuid erinevusi selles, kuidas töötasid tehased näiteks Brasiilias ja Jaapanis.

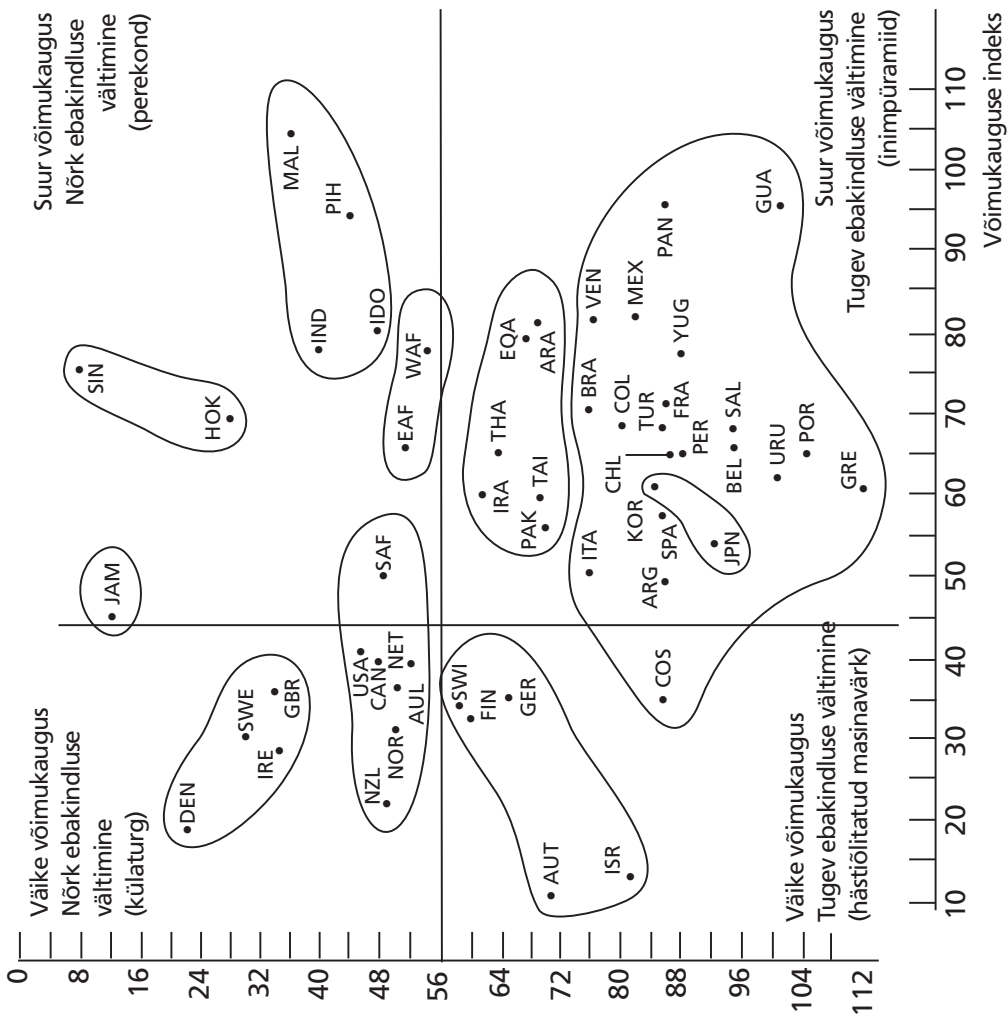
Hofstede uuris erinevusi IBM-i töös. Mitmes järgus, muuhulgas põhjalike intervjuude ja üle maailma kõigile IBM-i töötajatele saadetud küsimustike abil, üritas ta tuvastada tehastes eksisteerivaid erinevusi. Kuna IBM-i töötajate hariduslik taust oli kõikjal üldjoontes sama, eeskirjad ja protseduurid olid samad, järeldas ta, et kõik erinevate asukohtade vahel leitud erinevused peavad põhinema konkreetse tehase töötajate kultuuril. Seega suuresti asukohariigi kultuuril. Hofstede kirjeldab kultuuri kui „inimgrupi liikmeid üksteisest eristava mõistuse kollektiivset programmeeritust“.

Pärast korduvaid uuringuid taandas ta kultuurilised erinevused neljale põhidimensioonile. Ta väitis, et kõiki teisi erinevusi on võimalik seostada ühe või mitmega neist kultuuri põhidimensioonist. Need neli Hofstede poolt määratletud dimensiooni olid: võimukaugus, individualism/kollektivism, maskuliinsus/feminiinsus ja ebakindluse vältimine. Pärast mõningat täiendavat uurimustööd lisas ta ajalise orientatsiooni dimensiooni.

Võimukaugus näitab, millise piirini aktsepteerib ühiskond asjaolu, et võim on institutsioonides ja organisatsioonides jagunenud üksikisikute vahel ebavõrdselt. Võimukaugus on seotud hierarhiaga, näiteks sellega, missugusena nähakse normaalset otsustusprotsessi noorteorganisatsioonist. Kas peaks kõigil olema võrdne sõnaõigus, või loetakse õigeks, et juhatuse esimees võib vajaduse korral teha otsuseid ise?

Ebakindluse vältimine näitab, millises ulatuses tunneb ühiskond end ohustatuna kahemõttelistest olukordadest ja üritab neid vältida, rakendades reegleid ja muid ohutusmeetmeid. Ebakindluse vältimine on seotud näiteks sellega, millise piirini meeldib inimestele riskida või kui üksikasjalikult arutab ettevalmistusmeeskond teatud küsimused läbi koolituse kavandamisel. Kui palju ruumi jäetakse juhustele, improvisatsioonile või asjade omasoodu (ja sel juhul ehk valesti) minekule?

Individualism/kollektivism näitab, kui võrd on konkreetne ühiskond lõdvalt kootud sotsiaalne raamistik, milles inimestelt oodatakse hoolitsemist vaid enda ja oma tuum-perekonna eest, mitte tihedalt seotud sotsiaalne raamistik, kus inimesed teevad vahet nõ. sisegruppide

Allikas: lk. 141, Hofstede, Geert (1991) *Cultures and organisations: software of the mind*. London: McGraw-Hill. Copyright © Geert Hofstede.

Joon. 2: 50 riigi ja 3 piirkonna asukoht võimukauguse ja ebakindluse vältimise dimensioonide suhtes

ja välisgruppide vahel ning ootavad, et nende sisegrupid nende eest hoolitseksid. Kollektivistlikes kultuurides näiteks tunnevad inimesed tugevat seotust ja vastutust oma perekonna ees ning eelistatavalt näevad end mitmesuguste gruppide liikmena.

Maskuliinsus/feminiinsus näitab, millises ulatuses määrab sugu ära meeste ja naiste rollid ühiskonnas. Kas näiteks kokkusaamisel, mille käigus on vajalik, et kõik teeksid mõningaid majapidamistöid, on olemas enam-vähem „loomulik“ ülesannete jaotus mees- ja naissoost osalejate vahel?

Ajaline orientatsioon näitab, millises ulatuses tugineb ühiskond oma otsustes traditsioonidele ja minevikusündmustele, olevikus lühiajaliselt saadavale kasule või sellele, mida peetakse soovitavaks tuleviku jaoks. Kui suur rolli mängib näiteks teie arvates teie piirkonna ajalugu tänapäevas ja tulevikus? Kui inimesed on uhked selle üle, kust nad pärit on: kas nad räägivad siis minevikust, olevikust või tulevikust?

Hofstede annab mitu mõõtskaalat, millele ta asetab erinevad ühiskonnad (rahvad) vastavalt uuringute käigus saadud väärtustele. Need väärtused põhinevad küsimustike hindamisel ja käesoleva mudeli alusel teostatud korduvatel uuringutel (vt. joon. 2, lk. 21).

Hofstede mudelit on kiidetud selle empiiriliste aluste poolest. Vaevalt võib ükski teine kultuurialane uuring või teooria pakkuda sarnast kvantitatiivset alust. Teisest küljest ei paku see mudel seletust sellele, miks peaks olema just nimelt viis mõõdet ja miks ainult need mõõtmised on kultuuri põhikomponendid.

Veelgi enam, see mudel vihjab, nagu oleks kultuur staatiline ja mitte dünaamiline. Miks või kuidas kultuurid arenevad, selle mudeli abil seletada ei saa. Lisaks on Hofstedet kritiseeritud selle eest, et ta keskendus ainult kultuurile kui rahvaid iseloomustavale joonele, jättes kahe silma vahele enamikus tänapäeva ühiskonnades valitseva kultuurilise mitmekesisuse, subkultuurid, segakultuurid ja individuaalse arengu. Tema dimensioonide kirjeldusel on mõnikord oht anda hinnanguline vihje, justkui oleksid mõned kultuurid teistest „paremad“. Siiski paistavad selle mudeli viis dimensiooni paljudele lugejatele ühiskondade ülesehituse seisukohalt intuiitiivselt vägagi asjakohased.

Seosed noorsootöoga

Igäiks ei pruugi nõustuda Hofstedega, nagu oleksid tema viis dimensiooni ainsad, mis moodustavad kultuuri. Sellegipoolest osutuvad need väga sageli kultuuriliste erinevuste ülimalt olulisteks elementideks. Neist on seetõttu abi erinevate kultuuriliste taustadega üksikisikute või gruppide vaheliste konfliktide mõistmisel. Osalejad hakkavad kohe võrdlema erinevaid rahvuslikke kultuure Hofstede skaala alusel: kas ma olen tõesti rohkem hierarhiakeskne? Kas ma tõesti vajan suuremat turvalisust kui teised? – Nii et kui ühelt poolt annavad Hofstede dimensioonid raamistiku, milles saab kultuurilisi arusaamatusi tõlgendada ja hakata teiste osalistega nende erinevuste üle arutama (nt. Milline on sinu arusaam võimust ja juhtimisest?), siis teiselt poolt panevad nad meid koheselt mõtlema ka endast ja küsima, kas need kehtivad kõigi kohta antud riigis.

Need dimensioonid on kasulikud ja annavad pidepunktide raamistiku, kui üritame analüüsida neid erinevaid kontekste, milles me elame (meie tudengikultuur, meie perekonna ja sõprade kultuur, maa- ja linnapiirkondade kultuur jne). Tasub endalt küsida, millisel määral aitab see meil asju mõista ja millisel määral loome me seeläbi vaid stereotüüpe?

Lisaks tõstatavad need viis dimensiooni ja inimeste eelistused nende skaaladel küsimuse kultuurilisest suhtelisusest: kas tõesti ei olegi „paremat“ ja „halvemat“? Kas hierarhilised struktuurid on niisama head kui võrsetele alustele tuginevad struktuurid? Kas ranged ja suletud soorollid on niisama head kui avatud soorollid? Kui kaugele see ulatub? Ja kui me tahame toimida nende dimensioonide alusel vahendajana kultuurilises konfliktis, kas peaksime ja saaksime asuda neutraalsele seisukohale?

2.4.3 Edward T. ja Mildred Reed Halli käitumis põhised kultuurikomponendid

See teadlastepaar töötas oma kultuurimudeli välja vägagi praktiliselt seisukohalt lähtudes: nad tahtsid anda head nõu ameeriklastest äri-meestele, kes pidid reisima ja töötama välismaal. Oma uurimuses, mis hõlmas mitmeid sügavuti minevaid ja avatud küsimustega intervjuusid inimestega erinevatest kultuuridest, kellega Ameerika äri-mehed pidid tõenäoliselt koostööd tegema, keskendusid nad neile, mõnikord peentele erinevustele käitumises, mis tavaliselt põhjustasid kultuuridevahelises suhtluses konflikte. Oma uurimuse põhjal töötasid nad välja mitu kultuurierinevuse mõõdet. Kõik need

mõõtmel olid seotud kas suhtlemismustrite, ruumi või ajaga:

Kiired ja aeglased sõnumid viitavad "kiirusele, millega mingi konkreetne sõnum lahti mõtestatakse ja selle alusel tegutsema asutakse". Kiirete sõnumite näideteks on uudispealkirjad, reklaamid ja televisioon. Ka põgusate tutvuste sobitamine on tüüpiline inimeste puhul, kes kalduvad rohkem kiiretele sõnumitele. Ehkki tegelikult võtab inimeste hästi tundma õppimine aega (nad on „aeglased sõnumid“), kulub mõnedes kultuurides sõpradeks saamiseks vähem aega kui teistes. Põgus tutvus on seega näide kiirest sõnumist. Aeglased sõnumid on näiteks kunst, TV-dokumentaalfilm, tõsised suhted jne.

Kõrge ja madal kontekst on seotud mingit sündmust ümbritseva informatsiooniga. Kui reaalselt edastatavas sõnumis antakse mingil konkreetsetel puhul ainult vähesel määral informatsiooni ja suurem osa infot on suhtlevatel inimestel juba olemas, siis on tegemist kõrge kontekstiga. Näiteks on suhtlemine partnerite vahel, kes on elanud koos juba mitu aastat, tihti väga kõrge kontekstiga. Mis tahes konkreetset juhul on vaja vahetada üksnes väga vähe teavet, et teineteisest aru saada. Sõnum võib olla väga lühike, ent see on kodeeritud teineteise kohta teada oleva info abil, mille kumbki on kooselatud aastate jooksul omandanud.

Halli & Halli (1990) kohaselt on tüüpilisteks kõrge kontekstiga kultuurideks Jaapani, Araabia ja Vahemereäärsed kultuurid, kus on ulatuslikud infovõrgustikud ja palju tihedaid isiklikke suhteid. Sellest tulenevalt ei vajata igapäevases elus just palju taustainfot ning ega seda ei oodatagi. Igaüks hoiab end kursis kõigega, mis puudutab talle olulisi inimesi.

Tüüpilised madala kontekstiga kultuurid on Ameerika, Saksa, Šveitsi ja Skandinaavia kultuurid. Isiklikud suhted kipuvad olema rohkem jagunenud vastavalt igaihe erinevatele eluvaldkondadele. Vajadus taustainfo järele on tavatoimingutes suurem.

Arusaamatused võivad tekkida sellest, et ei võeta arvesse kõrge ja madala konteksti osas erinevaid suhtlusstiile. Näiteks võib kõrge kontekstiga inimesele tunduda, et madala kontekstiga suhtlusstiiliga inimene räägib liiga palju, täpsustab asju liigselt ja annab ebavajalikku informatsiooni. Vastupidiselt võib madala kontekstiga inimesele tunduda, et kõrge kon-

tekstiga suhtlusstiiliga inimene ei ole aus (kuna info on „varjatud“) ja ei tee koostööd. Selleks, et langetada otsuseid, tahavad madala kontekstiga inimesed küllaltki suurel hulgal informatsiooni. Samas kõrge kontekstiga inimesed tuginevad oma otsustes konkreetsetel puhkudel väiksemale taustainfo kogusele, kuna nad on pidevalt hoidnud end toimuvaga kursis. Paradoksaalne olukord tekib aga siis, kui kõrge kontekstiga inimestel palutakse anda hinnang uuele ettevõtmisele ja nad tahavad siis teada kõike, kuna ei ole olnud selle uue idee kontekstis osalised.

Territoriaalsus on seotud füüsilise ruumi korraldamisega, näiteks kontoris. Kas firma presidendi kontor asub hoone kõige ülemisel korrusel või kusagil selle keskel? Näiteks kui mõned loevad oma tööalal olevad pastakad osaks isiklikust territooriumist, siis ei meeldi neile, kui teised laenavad neid pastakaid ilma küsimata. Territoriaalsus on seotud inimestel välja kujunenud tajuga ruumist ja neid ümbritsevatest materiaaletest asjadest ning on ka võimu indikaator.

Isiklik ruum on kaugus teistest inimestest, mida igaüks vajab, et tunda end mugavalt. Hall & Hall kirjeldavad isiklikku ruumi kui „mulli“, mida igaüks enda ümber pidevalt kannab. See muudab oma suurust vastavalt olukorrale ja inimestele, kellega suheldakse (need, kes on teie lähedased sõbrad, on lubatud lähemale kui teised). „Mull“ näitab, millist kaugust teisest inimesest peetakse sobivaks. Kaugemal seisjad peetakse eemalolevateks, samas kui need, kes üritavad tulla lähemale sobivaks peetavast kaugusest, võivad tunduda solvavad, heidutavad või lihtsalt ebaviisakad. Kui tavaline vestlemiskaugus ühes kultuuris on üsna väike, nii et see kattub sellega, mida loetakse teises kultuuris intiimseks ruumiks, võib tekkida suhtlusprobleem lihtsalt valitud füüsilise kauguse vastastike tähenduste erinevatest tõlgendustest.

Monokrooniline ja polükrooniline aeg on seotud inimese aja struktureerimisega. Monokrooniline ajastus tähendab, et korruga tegeletakse ühe asjaga, töötatakse graafikute alusel, kus üks asi järgneb teisele, kus erinevatele ülesannetele on ette nähtud oma konkreetne aeg. Monokroonilistes kultuurides on aeg väga kägatsutav, seda võib peaaegu puudutada ning sellest räägitakse kui ressursist: aega kulutatakse, raisatakse ja säästetakse. Aeg on lineaarne, see ulatub ühe joonena minevikust läbi oleviku tulevikku. Aega kasutatakse vahendina päeva

ülesehituse korraldamisel ja olulisuse astmete üle otsustamisel, nt. et ei „ole aega“ kellegagi kokku saada. Polükrooniline ajastus tähendab vastupidist: paljusid ülesandeid tehakse samaaegselt, on tugev side inimestega, mis tähendab, et rõhuasetus on rohkem teistega suhtlemisel kui graafikust kinnipidamisel. Polükroonilist aega ei nähta niivõrd kui ressursi, pigem võiks seda võrrelda punkti kui joonega.

Halli & Halli nägemuse kohaselt on mõned neist kirjeldatud mõõdetest omavahelises seoses. Monokrooniline aeg on nende uurimuse põhjal tihedalt seotud madala kontekstiga ja sellise ruumikorraldusega, mis võimaldab elu lahterdada (struktuur, kus erinevad tegevusvaldkonnad on üksteisest eraldatud, ehk asetatud eraldi „lahtritesse“). Lisaks mainitud mõõtmetele toovad Hall & Hall sisse ka mitu teist käsitusviisi, mille suhtes tuleks tähelepanelik olla, nt. kuidas toimub graafikute koostamine mingis kultuuris, kui varakult tuleks korraldada kohtumisi, mida loetakse sobivaks punktuaalsuse osas ja kui kiiresti info mingis süsteemis liigub – kas infovoog on seotud hierarhilise süsteemiga (üles/alla) või toimib infovoog rohkem laialdase võrgustikuna kõikides suundades.

Teiste kultuuridega kokkupuutel soovivad Hall & Hall oma sihtgrupil – ameeriklastest ärimeestel – tunnistada kultuurilisi erinevusi ning võimaluse korral võtta omaks erinevad käitumisviisid kultuuris, milles nad töötavad.

Halli & Halli võtmemõisted erinevate kultuuride kirjeldamisel toovad välja mõningaid olulisi erinevusi, mida inimesed kultuuridevahelisel kokkupuutel kogevad ning mis seetõttu on paljudele lugejatele vägagi äratuntavad. Samas on aga tõstatatud ka kriitikat. Hall & Hall ehitavad oma mõõtmed esmalt üles üksteisest sõltumatuks, ent siis vormivad need kultuurimudeliks, mis lõpuks on ühemõõtmeline. See jaotab kultuurid ühelt poolt monokroonilisteks madala kontekstiga kultuurideks ja teiselt poolt polükroonilisteks kõrge kontekstiga kultuurideks. Kõik teised kategooriad on seotud selle kontiinumumiga. Küsimuseks on siinkohal, kas selline väga lihtne viis kultuuride kategoriseerimiseks ka tegelikkust peegeldab.

Lisaks on vaid vähe juttu nende kultuuriliste eripärade taga peituvatest põhjustest ja sellest, kuidas kultuurid arenevad (kas need on staatilised või dünaamilised), või kuidas inimesed oma kultuurilise taustaga kultuuridevahelises

suhtluses toime tulevad. Halli & Halli lähene-mise kasulikkus on ilmselgelt selle rakendamise vägagi suur praktilisus. Need mõõtmed – paljuski samamoodi nagu Hofstede mudel – annavad raamistiku, mille alusel kultuurilisi erinevusi ära tunda ja tõlgendada.

Seosed noorsootöoga

Kultuuridevahelistes gruppides võivad Halli & Halli poolt kasutusele toodud mõõtmed toimida hästi esmase „teoreetilise“ lähenemisena kultuurilistele erinevustele. Neid on võimalik kasutada väga vahvates harjutustes, nt. lastes osalejatel üksteisega vestelda ja samal ajal muuta nende kaugust üksteisest. Kas mõlema tunnetus sobivast kaugusest on sama? Kuidas käitüksid nad inimesega, kes vajab vähem/rohkem ruumi?

Lahti seletatutena suhtestuvad Halli & Halli mõõtmed tavaliselt hästi erinevustega, mida kultuuridevahelise grupi liikmed kogevad. Nii saab kutsuda gruppi üles rääkima neist erinevustist ilma, et omistataks väärtusi „parem“ või „halvem“.

Lisaks võivad noorsootöötajad leida, et need mõõtmed on kasulikud kultuuridevaheliste erinevuste äratundmiseks grupis (nt. kuidas inimesed mõistavad punktuaalsust, kas neile meeldib või ei meeldi füüsiline kontakt, kas neile tundub, et sa räägid liiga palju või liiga vähe, jne) ja annavad sõnavara erinevuste kirjeldamiseks. Ent tuleb olla ettevaatlik: kui Halli & Halli mõõtmel on kord tutvustatud, leiavad osalejad, et neid saab vabalt kasutada ükskõik mille väljavabandamiseks: „Ma vabandan, ma ei jäänud tund aega hiljaks, ma olen lihtsalt polükrooniline!“ ...

2.4.4 Jacques Demorgoni ja Markus Molzi arutlus kultuuri teemal

Jacques Demorgon ja Markus Molz (1996) eitavad selgesõnaliselt veel ühe kultuurimudeli juurutamist. Nad väidavad, et kultuurile on omane selle mis tahes definitsiooni põhimõteline erapoolikus vastavalt defineerija (kultuurilisele) taustale: keegi ei saa olla kultuurivaba. Sellest tulenevalt näevad Demorgon ja Molz oma artiklit panusena, mis aitab mõista kultuuriteemalisi arutelusid ja seda, mida on võimalik kultuurist õppida. Iseäranis vasturääkivad osad selles kultuuriteemalises arutelus viivad nende sõnul kolme vastuoluni:

- Kuidas tulla üheaegselt toime kultuurilise stabiilsuse ja pikaajaliste kultuuriliste struktuuridega ühelt poolt ning kultuuriliste muutuste protsesside ja uuendustega teiselt poolt?

- Kuidas tulla toime suhtega „kultuuri“ ja „kultuuridevahelise“ vahel: kas „kultuur“ tuli kõigepealt ja sai alles siis „sisendiks“ kultuuridevahelistele kokkupuudetele? Või eksistee-rib kultuur ainult pidevates kokkupuudetes teiste kultuuridega?
- Kas tuleks rõhutada kõikide inimeste uni-versaalseid aspekte (mis on kõigil ühist) ja vaadata inimesi kui indiviide, kus kultuurist saab lihtsalt selle indiviidi iseloomulik joon, või kus on olemas ainult üks, globaalne kul-tuur (universalistlik lähenemine)? Või tuleks rõhutada kultuuri rolli, tunnistades maailmas valitsevat mitmekesisust ja vaadata inimesi osadena kultuurigrupist, kusjuures kõik kultuurid on põhimõtteliselt võrdselt head (relativistlik lähenemine)?

Need küsimused võivad näida üsna akadeemi-lised ja ilma praktilise väärtuseta. Samas aga on neil poliitilised tagajärjed: kas muutusi nähakse ohuna või mitte? (1. küsimus) Kas mitmekesi-sust mingis riigis nähakse kultuuri eeltingimu-sena või ohuna sellele, millest mõeldakse kui „algset“ kultuurist? (2. küsimus) Kas mingi riigi elanikke nähakse indiviididena, keda tuleb kohelda võrdselt (prantsuse individuaalsete õiguste põhine mudel) või grupi liikmetena, kes omavad õigusi grupina (hollandi ühiskonnamu-del, mis koosneb erinevatest gruppidest, kellel kõigil on oma institutsioonid)? (3. küsimus).

Katsena neist pingetest üle saada toovad Demorgon ja Molz sisse elemendi, mida mina nimetaksin kultuurimudeliks. Kultuuri on võimalik mõista üksnes siis, ütlevad nad, kui ühendada see kohandamise mõistega. Inimesed seisavad pidevalt väljakutse ees luua kestev suhe nende sisemaailma (vajadused, ideed jne) ja välismaailma (keskkond, teised inimesed jne) vahel. Nad teevad seda konkreetses olukordades, mis peaksid moodustama aluse analüüsiks. Kõikides nendes olukordades kujundavad inimesed oma keskkonda (igatiüks võib mõjuta-da enda ümber toimuvat) ja nende keskkond kujundab neid (igatiüks võib muutuda koos enda ümber toimuvaga). Kumbki – keskkonna kujundamine ja keskkonna mõjul muutumi-ne – on mündi nimega „kohandamine“ kaks külge.

Teaduslikumalt väljendudes defineerivad Demorgon ja Molz selle mündi ühte külge kui „assimilatsioonit“. Sellega peavad nad silmas protsessi, mille käigus inimesed kohandavad välismaailma nende oma reaalsusega. See,

mida me näeme väljaspool, asetatakse juba ajus olemasolevatesse sahtlitesse ja struktuuridesse. Äärmuslikuks näiteks assimilatsioonist võiks olla mängivad lapsed. Mis tahes suur liivahun-nik (välismaailma reaalsus) võib nende silmis olla Everest (sisemine kujutus). Hunniku otsa ronides on nad assimileerinud tegelikkuse oma-enda kujutlustesse; see tegelikkuse tõlgendus on saanud nende tegevuse raamistikuks. Nad ei roni üles mitte liivahunnikust, vaid Everestist. Aga mitte ainult lapsed ei assimileeri: kui me näeme kedagi esmakordselt, jääb meile teatud mulje sellest, milline ta välja näeb. Selle piiratud teabe põhjal tõlgendame me enda jaoks seda, kes ta selline on. Me kasutame oma ajus ole-masolevat informatsiooni (sageli stereotüüpe) selleks, et selle inimese kohta rohkem „teada“ ja otsustada, kuidas meil oleks kõige sobivam käituda.

Mündi teist külge nimetavad Demorgon ja Molz „akommodatsiooniks“. Sellega peavad nad silmas protsessi, mille käigus ajus olevaid struk-tuure (mida nad nimetavad „kognitsioonideks“ ehk „skeemideks“) muudetakse vastavalt välismaailmast pärinevale informatsioonile. Me võime kellegagi kohtudes alguses tõlgendada tema käitumist meie stereotüüpide alusel. Ent mõne aja pärast võime teada saada, et tegelik-kus on teistsugune, et meie stereotüübid, meie mõistuses olevad skeemid, ei vasta tegelikkuse-le. Ja seega me muudame neid.

Ei äärmuslik assimilatsioon ega äärmuslik akommodatsioon ei ole kasulik. Äärmusliku akommodatsiooni puhul oleksime üleküllas-tunud kogu väljastpoolt tulevast infost, millega meil tuleb hakkama saada, „värske“ pilguga üle vaadata ja lasta ja muuta meie mõtteviisi. Äärmusliku akommodatsiooni puhul eitaksime me tegelikkust ja ei suudaks lõppude lõpuks ellu jääda.

Loomadega võrreldes on inimesed geneetili-selt vähem välja kujunenud, vähem asju on meie jaoks juba eelnevalt bioloogiliselt „paika pandud“. Seetõttu on palju olukordi, kus meil puudub instinktiivne või bioloogiliselt ettemääratud reaktsioon. Meil on vaja välja töötada süsteem, mille abil me saame kõigis neis olukordades orienteeruda ja mis aitab meil edukalt kohanduda. Seda süsteemi nimetavad-ki Demorgon ja Molz kultuuriks. Kohandamise funktsioon on sel juhul säilitada või suuren-dada võimalusi käituda sobivalt nii paljudes olukordades kui võimalik. Kultuur on seega

struktuur, mis aitab meil nendes olukordades orienteeruda (seda tuleb mõista kui mõistuses olevaid struktuure, mis on assimilatsiooni- ja akommodatsiooniprotsesside aluseks); see on bioloogilise olemuse jätk. Kultuur eksisteerib vajaduse tõttu leida orientiire seal, kus need ei ole bioloogiliselt ette määratud.

Kui kohandamine on seotud orientatsiooni leidmisega, siis eksisteerib see assimilatsiooni ja akommodatsiooni vahelises pinges. Ühelt poolt on meil vajadus töötada välja stabiilseid struktuure, käitumismalle, mida me saame üldistada ja kasutada igasugustes olukordades. Me ei saa kogu aeg alustada päris algusest (ehk tühja mõistusega). Selles assimilatsioonirežiimis on kultuur vaimne tarkvara, nagu Hofstede seda väljendas. Tarkvara, mida kasutatakse kogu välismaailmas saadaoleva informatsiooni töötlemiseks.

Aga, arutlevad Demorgon ja Molz, kui kultuur on ainult vaimne tarkvara, mis on inimestesse noorukieas sisse programmeeritud, siis ei saaks me kohaneda uute tingimustega ja muuta vastavalt oma orientatsiooni. Inimesed vajavad võimet akommodatsiooniks, et muuta oma

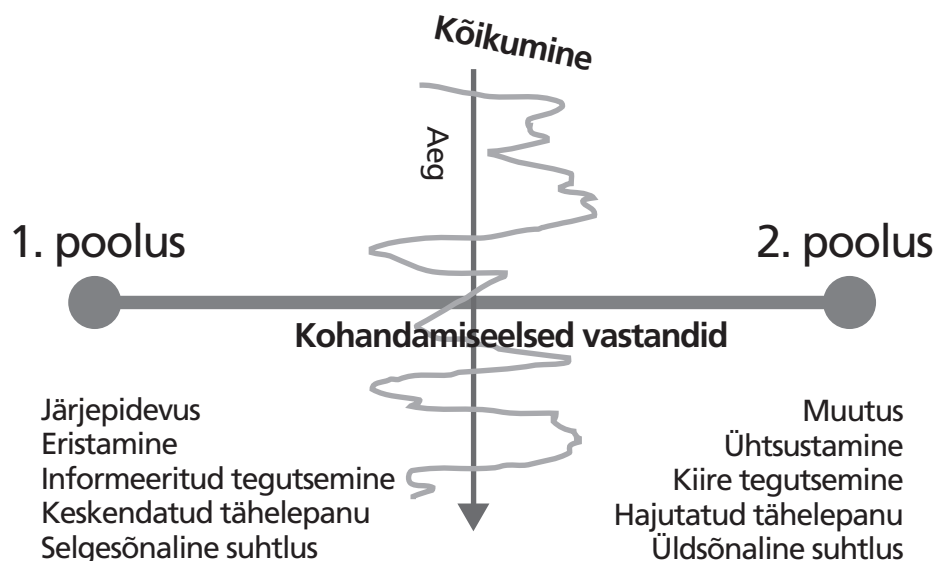
orientatsiooni ja pidepunktide raamistikku, et ellu jääda.

Käitumine mis tahes konkreetses olukorras on seega peaaegu alati segu varem õpitud, edukate, kultuurilise orientatsiooniga tegevuste komplekti kordamisest ja ettevaatlikust kohanemisest antud konkreetse olukorraga.

Kui me vaatleme taolist olukorda, on meil algusest peale lai valik vastandlikke käitumisvõimalusi: me võime tegutseda kiiresti, ent ilma põhjaliku informatsioonita; või omada informatsiooni, ent tegutseda aeglasemalt. Me võime keskenduda olukorra ühele aspektile või jagada oma tähelepanu kõigele, mis meie ümber toimub. Me võime suhelda selgesõnaliselt (väga põhjalike selgitustega) või üldsõnaliselt (kasutades palju sümboleid). Kui me näeme, et mingi olukord pakub meile sadu selliseid vastandlikke võimalusi, peame me pidevalt otsustama, millist valida (vt. näide joon. 3).

Neid vastandeid võib kujutleda kui kahte poolust ühel joonel (vt. joon. 4). Joon kujutab seega kogu käitumispotentsiaali. Kultuuriline orientatsioon, väidavad Demorgon ja Molz, tähendab sellel joonel potentsiaali piiramist väiksemale

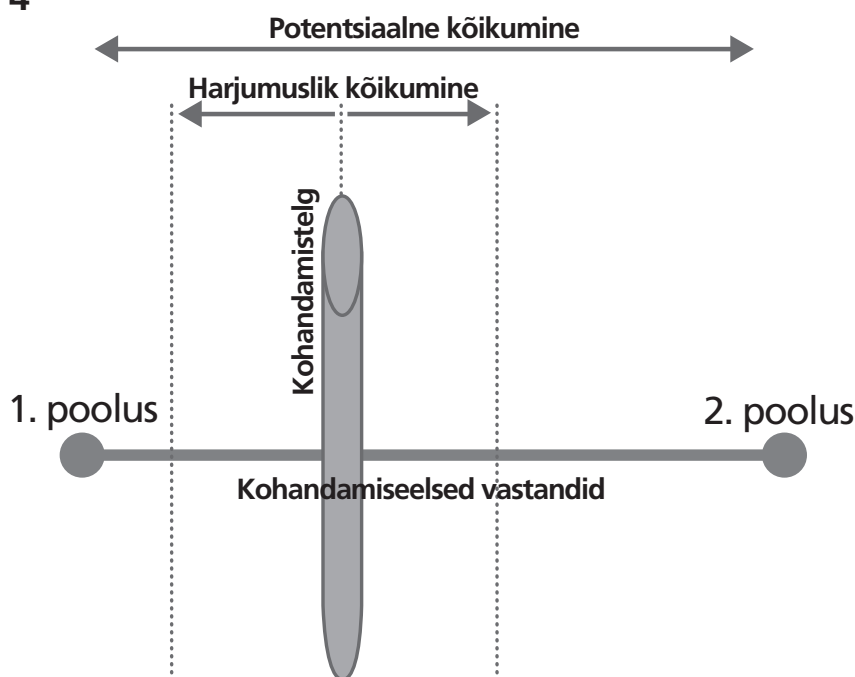
Joon. 3: Valitud eelkohandatavad vastandid ja kõikumine

Allikas: lk. 54, Thomas, Alexander (toim.) (1996) *Psychologie interkulturellen Handelns*, Göttingen: Hogrefe. Peatükk: J. Demorgon ja M. Molz "Bedingungen und Auswirkungen der Analyse von Kultur(en) und Interkulturellen Interaktionen." Kohandatud versioon.

Joonis 4

Allikas: lk. 55, Thomas, Alexander (toim.) (1996) *Psychologie interkulturellen Handelns*, Göttingen: Hogrefe. Peatükk: J. Demorgen ja M. Molz "Bedingungen und Auswirkungen der Analyse von Kultur(en) und Interkulturellen Interaktionen."

ulatusele. Kujutlege joonel punkte 0 kuni 10 (kus 0 on üks äärmus ja 10 teine). Kultuuriline orientatsioon paigutab sobiliku käitumise teatud punkti, nt. 3 juurde. Kultuursete olemusena võtame me selle aluseks ja valime sobiliku käitumisviisi vastavalt olukorrale ümber selle punkti. Antud näites võiks öelda, et harjumuspäraselt valime me tavaliselt lahenduse 2 ja 4 vahel.

Vaadakem suhtlemist. Näiteks, te olete pärit kohast, kus inimesed suhtlevad väga üldsõnaliselt (see tähendab, vältides pikki selgitusi ja viidates sageli üldsõnaliselt kontekstile, sellele, mida „kõik teavad“). See, mida üldiselt peetakse sobivaks, „normaalseks“ suhtlusviisiks, on üsna üldsõnaline. Te võtate selle lähtepunktiks ja töötate selle ümber välja harjumuste amplituuda.

See tähendab, et te võite sõltuvalt olukorrast suhelda pisut üldsõnalisemalt või pisut vähem üldsõnalisemalt, kuid te ei suhtle kunagi väga selgesõnaliselt. Ainult õppides, omandades kogemusi olukordades, kus teie „käitumisvalik“ ei olnud edukas, võite te laiendada oma valiku-

ulatust ja omandada potentsiaali suhelda selgesõnaliselt – kuigi see võib jääda teile võõrana tunduma.

Kultuur on seotud sobivate otsuste määramisega kahe kohandamisäärmuse vahel. Kultuuriline orientatsioon näitab üldistatult, milline on mingi inimgrupi jaoks olnud minevikus edukas käitumismall.

Valikuid selle orientatsiooni ümber – selle ümber, mida peetakse sobilikuks – loetakse „normaalseteks“ kõrvalekalleteks, kohandamiseks keskkonnaga. Käitumist, mis jääb välja-poolse ulatusest, peetakse häirivaks, valeks, ebanormaalseks.

Kultuurid võivad muutuda: kui valikuulatust ühe kindla orientatsiooni ümber laiendatakse ühes suunas, kui selle kultuuri moodustavate inimeste käitumine kaldub pidevalt ühele kindlale poole, siis võib esialgne orientatsioon järk-järgult nihkuda selles suunas.

Kultuur ei ole selles kontekstis seotud rahvusega. See on oma olemuselt seotud inimgrup-

pide orientatsiooniga. Orientatsiooni annavad näiteks perekond, sõbrad, keel, elukoht, elu või töökaaslased jne. Nende kõigi põhjal võib määratleda grupe, mis jagavad mõnesid orientatsioone, mõnda kultuuriaspekti. Sõltuvalt kontekstist võivad üksikisikutel olla erinevad standardid ja erinevad käitumisvalikud nende standardite ümber. Näiteks tööle võite te suhelda kas rohkem või vähem selgesõnaliselt, samas kui kodus võite suhelda rohkem või vähem üldsõnaliselt. Kui aga töö- ja pereelu vahel on siiski ühine kokkupuutepind, siis võivad mõlemad käitumismallid olla teineteisele väga lähedased ja suures osas kattuda.

Kultuuridevahelises õppimises saavad inimesed teadlikuks oma kultuurilisest orientatsioonist, kui satuvad silmitsi teistsuguste standarditega. Olles sunnitud elama mõlema orientatsiooniga, laiendavad inimesed oma käitumisvalikute ulatust, nad laiendavad oma harjumusi, nii et need hõlmavad mõlemaid kultuurilisi orientatsioone. Seega on neil sõltuvalt olukorrast rohkem valikuvõimalusi. Mida laiem on valik, seda suurem on võimalus akommodatsiooniks, oma käitumise kohandamiseks välismaailmaga. Selle laiema valikuga aga käib käsikäes suurem ebakindlus: suurem võimaluste valik teeb olukorrad ebastabiilsemaks.

Kultuuridevahelised vahendajad võivad olla inimesed, kes on välja kujundanud valikuulatusi, mis hõlmab mõlema osapoole kultuuristandarditeid, tehes seega võimalikuks ühise „kohtumispunkti“ loomise selle vahel, mida erinevad osapooled peavad sobilikuks käitumiseks.

Demorgoni ja Molzi ideed kultuuri kohta on olnud atraktiivsed paljudele, kuna need koondivad kokku erinevaid teooriaelemente ja kultuurimudeleid. Teisest küljest on see mudel aga puhtalt teoreetiline ja võimaldab teha vaid väga piiratud empiirilisi uuringuid. Kas on võimalik testida, kas nende mudel sarnaneb tegelikkusega? Kõige paremaks testiks on ehk siiski mudeli kasulikkus kultuuridevaheliste kokkupuudete paremal mõistmisel ja tõlgendamisel.

Seosed noorsootöoga

Demorgoni ja Molzi ideed kultuuri kohta võivad aidata kultuuri vajalikkusest ja funktsioonist põhjalikumalt aru saada. Lisaks seostab see kultuuri kui mõistet kõigi tasandite gruppidega, mitte ainult rahvastega.

Noorsootöös võib see mudel oma keerukusega paremini vastata tõstatatud keerukatele küsimustele ja avada uusi mõtlemistasandeid.

Praktilises mõttes annab see mudel arusaamise sellest, millega on seotud kultuuridevaheline õppimine: iseenda tundmaõppimisega ja oma tegutsemisvõimaluste, erinevate olukordadega toimetulemise võimaluste laiendamisega. Mudel seostab sellise õppimise selgelt kogemustega, rõhutades teisest küljest, et õppimine on väljakutse, kuna see on seotud inimeksistentsi väga põhilise vajaduse – orientatsiooniga.

2.5 Pilk kultuuridevahelisele õppimisele

Milton J. Bennetti kultuuridevahelise tundlikkuse arengumudel

Bennett (1993) defineerib kultuuridevahelist tundlikkust isikliku arengu staadiumite mõistetes. Tema arengumudeli aluseks on idee kultuuriliste erinevustega kokkupuutumisel jätkuvalt kasvavast teadlikkusest, liikudes etnotsentrismilt suurema erinevuste tunnistamise ja aktsepteerimise staadiumiteni, mida Bennett nimetab „etnorelativismiks“.

Bennetti mudeli peamisteks alusmõisteteks on miski, mida ta nimetab eristamiseks, ning viis, kuidas inimesel tekib võime tunnistada erinevusi ja nendega toime tulla. Eristamine viitab kahele nähtusele: esiteks, et inimesed näevad ühte ja sama asja mitmel erineval viisil, ja teiseks, et „kultuurid erinevad üksteisest sellisel moel, et nad säilitavad diferentseerimismustrid ehk maailmavaated“. See teine aspekt on seotud asjaoluga, et Bennetti arvates pakuvad kultuurid alati välja viise, kuidas tõlgendada tegelikkust, kuidas tuleks näha meie ümber olevat maailma. See tegelikkuse tõlgendus ehk maailmavaade on kultuuriti erinev. Kultuuridevahelise tundlikkuse arendamine tähendab seega sisuliselt seda, et õpitakse tunnistama kultuuridevahelisi fundamentaalseid erinevusi maailmatunnetuses ja nendega toime tulema.

Etnotsentristlikud staadiumid

Bennett mõistis etnotsentrismi kui staadiumi, kus inimene eeldab, et tema maailmavaade on tegelikkuse mõistmise keskne alus. **Eitamine** on etnotsentristliku maailmavaate keskmeks ja tähendab, et antud indiviid eitab kõikvõimalik-

Joon. 5: Kultuuridevahelise tundlikkuse arengumudel

Etnotsentristlikud staadiumid	Etnorelativistlikud staadiumid
<p>1. <i>Eitamine</i> Isoleeritus Eraldumine</p>	<p>4. <i>Aktsepteerimine</i> Austus käitumiserinevuste vastu Austus väärtuste erinevuste vastu</p>
<p>2. <i>Kaitse</i> Mustamine Üleolek Pöördreaktsioon</p>	<p>5. <i>Kohandamine</i> Empaatia Pluralism</p>
<p>3. <i>Minimeerimine</i> Füüsiline universalism Transtsendentaalne universalism</p>	<p>6. <i>Lõimimine</i> Kontekstuaalne hindamine Konstruktiivne marginaalsus</p>

Allikas: tsiteeritud lk. 29, Paige, R. Michael (toim.) (1993) *Education for the intercultural experience*, Yarmouth: Intercultural Press, peatükk: Milton J. Bennett "Towards ethnorelativism: a developmental model of intercultural sensitivity"

ke erinevusi, teistsugust arusaama reaalsusest. See **eitamine** võib tuleneda isoleeritusest, mille tõttu on inimesel vähe või ei ole üldse võimalusi erinevustega kokku puutuda ega nende olemasolu kogeda; või see võib tuleneda eraldumisest, milles erinevused on tahtlikult eraldatud, milles indiviid või grupp püstib meelegra barjäärid "teistsuguste" inimeste vahele, et erinevustega mitte vastastikku sattuda. Eraldumine nõuab seega vähemalt hetkelist erinevuste olemasolu tunnustamist ja on seetõttu samm edasi isoleeritusest. Rassiline eraldamine, mida maailmas senini leida võib, on üks näide sellisest eraldumisstaadiumist.

Allasurutud gruppidest pärit inimesed kalduvad eitamisstaadiumi mitte kogema, kuna erinevuste olemasolu on raske eitada, kui eitatakse sinu enda erinevusi või erinevat maailmavaadet.

Teise staadiumina kirjeldab Bennett **kaitset**. Kultuurilisi erinevusi võidakse näha ohuna, kuna need pakuvad alternatiive kellegi reaalsustunnetusele ja seega ka identiteedile. Kaitsestaadiumis erinevusi küll nähakse, ent nende vastu võideldakse.

Kõige tavalisem taolise võitlemise vorm on mustamine, kus erinevaid maailmavaateid hinnatakse negatiivselt. Stereotüüpide rakedamine ja äärmuslikul puhul rassism on näited mustamise strateegiatest. Teiseks kaitsestrateegiaks on üleolek, kus rõhuasetus on rohkem omaenda kultuuri positiivsetel omadustel ja teisele kultuurile, mida üldsõnaliselt hinnatakse alamaks, pööratakse tähelepanu vähe või üldse mitte. Mõnikord võib täheldada ka kolmandat, kokkupuutel ohustava erinevusega kasutatavat strateegiat; seda nimetab Bennett „pöördreaktsiooniks“. Pöördreaktsioon tähendab, et teiste kultuuri hinnatakse ülemaks, mustates hoopis omaenda kultuurilist tausta. See strateegia võib esmapilgul paista mõistlikumana, kuid praktiliselt tähendab see ainult ühe etnotsentrismi keskme (omaenda kultuurilise tausta) asendamist teisega.

Viimast etnotsentrismi staadiumi nimetab Bennett **minimeerimiseks**. Erinevust teadvustatakse ning selle vastu ei pruugita enam võidelda mustamis- või üleolekustrateegiate abil, ent tehakse katset selle tähendust väiksemaks muuta. Osutatakse sarnasustele kui kaugel kaalukamatele argumentidele võrreldes erinevustega, muutes viimased sel viisil triviaalseks. Bennetti väitel täheldavad paljud organisatsioonid,

et minimeerimine on kultuuridevahelises arengus viimane staadium, ning töötavad edasi jagatud väärtuste ja ühiste alustega maailma nimel. Need ühised alused põhinevad füüsilisel universalismil, s.t. inimestevahelistel põhilistel bioloogilistel sarnasustel. Me kõik peame sööma, seedima ja surema. Kui kultuur on ainult teatav bioloogia jätk, siis on selle väärtus minimeeritud.

Etnorelativistlikud staadiumid

„Etnorelativismi fundamentaalseks eelduseks on, et kultuure saab mõista ainult üksteisega suhtestatuna ja konkreetset käitumist saab mõista ainult kultuurilises kontekstis“. Etnorelativistlikes staadiumides ei nähta erinevusi enam mitte ohuna, vaid väljakutsena. Mõistmise saavutamiseks püütakse töötada välja uusi kategooriaid selle asemel, et säilitada olemasolevaid.

Etnorelativism algab kultuurilise erinevuse **aktsepteerimisega**. Esmalt aktsepteeritakse, et verbaalne ja mitteverbaalne käitumine erineb kultuuriti ja et kõik need variatsioonid vääriavad austust. Teiseks laieneb see aktsepteerimine ka peamistele maailmavaadetele ja väärtustele. See teine staadium on seotud omaenda väärtuste teadvustamise ja nende väärtuste kultuurilise päritolu nägemisega. Väärtusi mõistetakse pigem protsessina ja (enda jaoks) maailma korraldamise vahendina, kui millenagi, mis kellelgi „on“. Isegi väärtustel, millega kaasneb mingi konkreetse grupi mustamine, võib siis näha rolli maailma korraldamisel, välistamata oma arvamust selle väärtuse kohta.

Aktsepteerimisele järgnev staadium on kohandamine. **Kohandamist** tuleb vaadelda vastandina assimilatsioonile, kus erinevad väärtused, maailmavaated või käitumismallid võetakse üle, öeldes lahti oma identiteedist. Kohandamine on lisamisprotsess. Erineva maailmavaate puhul sobilik uus käitumisviis õpitakse selgeks ja lisatakse omaenda käitumisrepertuaari, kusjuures esiplaanil on uued suhtlusstiilid. Kultuuri tuleb siinkohal vaadelda protsessina, mis areneb ja voogab, mitte staatilise objektina. Kohandamise keskmeks on empaatia, võime kogeda mingit olukorda erinevalt omaenda kultuurilise tausta poolt eeldatavast. See on püüd mõista teist inimest tema vaatenurga ülevõtmise kaudu.

Pluralismistaadiumis laiendatakse empaatiat, nii et inimene võib tugineda mitmele selgelt

eristatavale pidepunktide süsteemile ehk mitmele kultuuriraamistikule. Nende raamistike väljatöötamiseks on tavaliselt tarvis elada pikemat aega teistsuguses kultuurikeskkonnas. Erinevust nähakse siis osana enda tavalisest mina(mõiste)st, sest inimene on võtnud selles omaks kaks või enam erinevat kultuuriraamistikku.

Viimast staadiumide seeriat nimetab Bennett **lõimimiseks**. Kui kohandamisstaadiumis eksisteerib inimeses kõrvuti mitu pidepunktide raamistikku, siis lõimimisstaadiumis püütakse integreerida need erinevad raamistikud üheks pildiks, mis ei ole ühe kultuuri taaskehtestamine ega ka mitte erinevate maailmavaadete lihtne ja rahumeelne kooseksisteerimine. Integreerimine nõuab omaenda identiteedi pidevat määratlemist läbielatud kogemuste põhjal. See võib viia selleni, et inimene ei kuulu enam ühtegi kultuuri, vaid on alati integreeritud autsaider.

Lõimimise esimene staadium, kontekstuaalne hindamine, on seotud võimega hinnata erinevaid olukordi ja maailmavaateid ühe või mitme kultuurilise tausta vaatepunktist. Kõikides teistes staadiumites on hindamist välditud, et saada üle etnotsentristlikest hinnanguist. Kontekstuaalse hindamise staadiumis suudavad inimesed lülituda ühelt kultuurikontekstilt teisele vastavalt olukordadele. Hinnang antakse suhtelisele headusele. Bennett toob näite kultuuridevahelisest valikust: „Kas on hea, kui sa ise viitad oma veale? Enamikus Ameerika kontekstides on see hea. Enamikus Jaapani kontekstides on see halb. Samas võib mõnel puhul olla hea kasutada Ameerika stiili Jaapanis ja vastupidi. Võime kasutada mõlemat stiili on osa kohandamisest. Eetiline kontekstiga arvestamine valiku tegemisel on osa lõimimisest”.

Viimase staadiumina kirjeldab Bennett konstruktiivset marginaalsust kui teatavat liiki kohalejõudmist, aga mitte õppimise lõppu. Sellega kaasneb täielik enesesse süüvimine, mille juures ei kuuluta ühessegi kultuuri, vaid ollakse autsaider. Teisest küljest aga teeb sellesse staadiumisse jõudmine võimalikuks tõelise kultuuridevahelise vahendamise, võime tegutseda erinevate maailmavaadete raames.

Bennetti mudel on osutunud heaks lähtepunktiks koolituste ja suuniste väljatöötamiseks, mis käsitlevad kultuuridevahelise tundlikkuse arendamist. See rõhutab erinevuste olulisust kultuuridevahelises õppimises ja toob välja

mõned (ebaefektiivsed) strateegiad erinevustega toimetulekuks.

Bennett viitab, et kultuuridevaheline õppimine on protsess, mida iseloomustab pidev liikumine (selles protsessis on võimalik liikuda ka edasi ja tagasi) ja et staadiumit, kuhu inimene on jõudnud, on võimalik mõõta kultuuridevahelise tundlikkuse mõõdupuuga. Võib tekkida aga küsimus, kas kultuuridevahelise õppimise protsess toimub alati täpselt selles järjekorras, kus üks staadium on järgmise eeltingimuseks. Kui aga tõlgendada seda mudelit mitte nii rangelt üksteisele järgnevate staadiumidena ja pigem erinevate strateegiatena, mida rakendatakse erinevustega toimetulekuks vastavalt olukordadele ja võimetele, toob see selgelt välja kultuuridevahelises õppimises esinevad takistused ja kasulikud meetmed.

Seosed noorsootöoga

Bennetti kirjeldatud erinevad staadiumid annavad gruppidega tööks kasuliku pidepunktide raamistiku, ning kultuuridevahelise tundlikkuse arendamise koolitusele sobiliku sisu ja meetodid. Kas on vaja tõsta oma teadlikkust erinevuste olemusest või tuleks keskenduda nende erinevuste aktsepteerimisele? Arenemise idee annab vägagi praktilise lähenemisviisi sellele, mille kallal on veel vaja töötada. Bennett ise pakub välja koolitusi erinevates staadiumites.

Rahvusvahelisel noorteüritusel leiavad paljud Bennetti kirjeldatud protsessid aset väga kontsentreeritud kujul. Tema mudelist on kasu toimuva jälgimisel ja mõistmisel ning sellega toime tulemise viiside leidmisel.

Ja lõpuks annab see arengumudel selgelt mõista, mis on kultuuridevahelise õppimise kallal töötamise eesmärk: jõuda staadiumini, kus erinevusi peetakse normaalseks, kus need integreeritakse omaenda identiteeti ja kus on võimalik kasutada mitut kultuuriliste pidepunktide raamistikku.

2.6 Kokkuvõte

Olles vaadelnud erinevaid ideid õppimise, kultuuri ja kultuuridevaheliste kogemuste kohta, on ehk saanud selgeks, et kultuuridevaheline õppimine on protsess. See protsess nõuab, et inimene tunneks iseennast ja teaks, kust ta pärit on, alles siis on ta võimeline mõistma teisi.

Tegemist on väljakutseterohke protsessiga, kuna see on seotud väga sügavalt juurdunud arusaamadega sellest, mis on hea ja mis on halb, ning ka maailma ja oma elu struktureerimisega. Kultuuridevahelises õppimises seatakse see, mida me peame iseenesestmõistetavaks ja vajalikuks, küsimärgi alla. Kultuuridevaheline õppimine on väljakutse inimese identiteedile – ent sellest võib saada eluviis, mis on ühtlasi,

nagu Bennett seda toonitas, võimalus rikastada oma identiteeti.

Bennett on andnud oma mudelile ka poliitilise- ma varjundi: kui kultuuridevaheline õppimine on individuaalne protsess, siis sisuliselt tähendab see õppimist, kuidas kõrvuti elada, kuidas elada mitmekesisis maailmas. Kultuuridevahe- line õppimine on sellest vaatenurgast vaadatuna lähtepunktiks rahumeelsele kooselule.

2.7 Pilk kultuuride- vahelisele haridusele

Hoolimata asjaolust, et käesolev käsiraamat keskendub kultuuridevahelisele õppimisele väljaspool kooli, on see peatükk lisatud teadmiseks, et kool on siiski üks tugevamaid jõudusid, mis võiks kaasa aidata kultuuridevaheliste ühiskondade väljakujunemisele. On selge, et formaalse haridusega tegelejate kogemustest saab palju õppida.

Minevikus anti haridust võrdsetel sotsiaalsetel alustel. Kool oli kõigi jaoks, et soodustada sotsiaalset õiglust, vähendada erinevusi ja pöörata tähelepanu ühiskondlikule lõimimisele. Täna on meie ühiskonnas peamiseks küsimuseks see, kuidas erinevustega toime tulla. Kuidas peaksime tunnustama ja väärtustama kultuurilisi erinevusi ning samal ajal edendama tõelist kultuurilist integratsiooni ja meie õpilaste terviklikku arengut, alguses koolis ja hiljem ühiskonnas?

Kultuuridevahelised põhimõtted keskenduvad avatusele teiste suhtes ja austusele erinevuste vastu, vastastikusele mõistmisele, aktiivsele sallivusele, olemasolevate kultuuride tunnustamisele, võrdsete võimaluste pakkumisele ja diskrimineerimise vastu võitlemisele. Erinevate kultuuriidentiteetide vaheline suhtlemine võib paista paradoksaalne selles mõttes, et see nõuab teise tunnustamist nii sarnase kui erinevana. Selles kontekstis, väidab Ouellet (1991), saab kultuuridevahelist haridust kujundada selliseks, et selle abil edendada ja arendada:

- paremat arusaamist kultuuridest kaasaegsetes ühiskondades;
- paremat suhtlemisvõimet erinevatest kultuuridest pärit inimeste vahel;
- avatumat hoiakut kultuurilise mitmekesisuse suhtes ühiskonnas;
- paremat võimet vastastikku ühiskonnas osaleda ja inimsoo ühist pärandit tunnustada.

Kultuuridevahelise hariduse peamine eesmärk on edendada ja arendada interaktsiooni- ja suhtlemise võimeid õpilaste ja neid ümbritseva maailma vahel. Guerra (1993) sõnul peaksime selle tulemusena tagama, et

- pluralism on kõikidele õpilastele antava hariduse üks osa (kuuluvad nad siis vähemusgruppi või mitte);

- vähemused ei pea unustama oma kultuurilisi pidepunkte;
- iga kultuuri tuleb võrdselt väärtustada;
- tugimehhanismid on paigas samasuguse edukuse garanteerimiseks nii vähemusgruppidesse kui enamusgruppidesse kuuluvate laste jaoks.

Samas aga on kultuuridevahelise hariduse meetodite väljatöötamisel oht, et meie tegevus on kas vähem või rohkem teadlikult erapoolik. Plaanides õpetajaid selle eest hoiatada, toovad Admiral ja Lipiansky (1989) välja kaks „lõksu“, mida õpetajad peavad vältima:

- 1) õpilaste kultuurilise tegelikkuse taandamine kiireteks üldistusteks;
- 2) kõikide konfliktide süstemaatiline tõlgendamine kultuurilisest vaatepunktist, unustades psühholoogilised ja sotsioloogilised tegurid, mis on andnud oma panuse taolisesse käitumisse; Abdallah-Preteceille lisab siia kolmanda: püüd lahendada probleeme üksnes ratsionaalsete teadmiste abil teistest.

Õpetajad peavad meeles pidama, et hariduse andmine ja saamine on äärmiselt suurt pingutust nõudev tegevus. See nõuab pingutust mitte ainult õpilaselt, vaid ka ümbritsevalt keskkonnalt ja koguni õpetaja isiksuselt. Õpetajad peaksid analüüsima omaenda kultuurilist identiteeti ja isiksust, et teadvustada seda oma pedagoogilises tegevuses. Niimoodi soovitab Hoopes (tsiteerituna Ouellet' poolt – 1991) õpetajatel arendada oma tajumudelite ja suhtlusstiilide analüüsimise võimeid ning suurendada oma kuulamisoskust. (Mina usun, et viimane on realistlikum, kui peame eelkõige silmas aktiivset kuulamist.) Lisaks on oluline, et õpetaja oleks teadlik omaenda kultuurist ja tajuks oma eelarvamuste, uskumuste, moraalipõhimõtete ja väärtuste mehhanisme.

Kultuuridevaheline haridus asetab keskmesse „teistsugususe“. See julgustab eelarvamuste, s.o. asjade, mida me tavaliselt peame endastmõistetavaks, pidevat küsimärgi alla seadmist ning pidevat avatust tundmatu ja mõistetamatu suhtes. Interaktsiooni ja vastastikuse avastamise protsessis saab iga inimene ennast teostada – isiklikus, sotsiaalses ja globaalses plaanis. Hariduslik suhe põhineb õpilaste jõustamisel, võimaldamaks neil ühiskonnas täies ulatuses tegutseda.

Ei piisa sellest, kui vaid määratleda seadusandluses teatud nägemus sellest kõigest, mida

kool peaks tegema kultuuridevahelise hariduse edendamiseks mingi konkreetse rahvuse juures või piirkonnas. Tänapäeval on ülimalt vajalik, et neid nägemusi **tõepoolest** rakendataks, edendataks ja arendataks õpetajate koolituses; selle nimel, et edendada teadlikkuse muutust kogu elanikkonna hulgas. Seda ei saa enam edasi lükata, sest kui me neid visioone ellu ei vii, siis kes, milline inimene oleks meie juures, et aidata meil üles kasvada? „Harida, see tähendab aidata õppida olema”, nagu tuntud prantsuse poliitik Edgar Faure (1908-1988) meile meelde tuletab. Ja kus on meie, õpetajate, pidepunktid selles pidevas kellekski saamise protsessis? Meil on vaja, et õpetajad ise teeksid rohkem uurimustööd. Väga suures osas on olevik ja tulevik õpetajate kätes, ning muudatustega alguse tegemine on hädavajalik!

Kooli topelfunktsioon harija ja koolitajana peab tagama iga õpilase maksimaalse arengu, tagades ühtlasi õpilaste kultuuride arengut teiste suhtes avatud olemise vaimus. Mitmed haridussüsteemide reformid soovivad kasutada induktiivset õpetamismeetodit, mis keskendub õpilaste huvidele. Siinjuures peame märkama, kuidas noorte vahetuid kogemusi saaks kasu-

tada austuse süvendamiseks erinevuste suhtes ja kultuuridevahelise tundlikkuse suurendamiseks. Sellisel juhul peaks õpetaja kui peamine muutuste esilekutsuja pakkuma selliseid õppiskogemusi ja –võimalusi, mis soodustavad ja aktsepteerivad kõiki kultuure demokraatlikus vaimus. Seega peab kultuuridevaheline haridus olema kõikide koolide üks eesmärk tänapäeva ühiskonnas. Seda põhimõtet mitte järgides riskime sellega, et loome vaesustunud ühetaolisuse, mis põhineb segregatsioonil ja elitismil.

Kui meie haridusalased püüded suudavad näidata inimesi kõigis nende kultuurilistes erinevustes ja sarnasustes ning demonstreerida kultuuride õigusi ennast arendada, siis hakkame märkama ka aktiivsemat osalemist ühiskonna protsessides. Me hakkame tööle haridussüsteemis, mis sugugi ei poolda inimeste gruppideks jaotamist, vaid uuenenud teadlikkust ja rahvastevahelise austuse jaoks avatud ühiskonda. Kui tahame töötada iga inimese eneseteostuse nimel, peab kultuuridevaheline haridus täitma koolid ja ühiskonna nii horisontaalselt kui vertikaalselt. Ja kes teab – võibolla näeme tulevikus ka kultuuriülest haridust! 3. Õpperaamistik kultuuridevahelisele õppimisele?